

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
Жешувський університет (Польща)
Педагогічний інститут Чендуського університету (КНР)**

Матеріали

II міжнародної науково-практичної конференції

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

11 квітня 2017 року

**Харків
ХНПУ
2017**

СЕКЦІЯ І РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ Й ОСВІТИ

УДК 37.014.621(09)

ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ПОЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОПЕЧИТЕЛІВ НАВЧАЛЬНИХ ОКРУГІВ НА ТЕРЕНАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

А. Д. Балацинова, м. Харків

У тезах на основі аналізу законодавства в галузі освіти Російської імперії другої половини XVIII – початку XIX століття та історико-педагогічних праць розкрито витoki становлення законодавчого поля діяльності попечителів навчальних округів. З'ясовано, що посада попечителів навчальних округів як чиновників на державній службі була запроваджена у 1803 році, а їхня діяльність регламентувалася указами «Про влаштування училищ» і «Про заснування навчальних округів, з призначенням для кожного окремих губерній».

Ключові слова: попечитель, навчальний округ, Міністерство народної освіти, Російська імперія, університет, куратор, губернатор.

Based on analysis of legislation concerning educational sphere in the Russian Empire from the second half of the 18th century – the beginning of the 19th century and studies in history and pedagogics, the article clarifies origins of the legislative framework of activities of trustees of education districts. It has been determined that the position of trustees of education districts as officials in the public service was introduced in 1803, and their activities were regulated by the decrees «About the organization of schools» and «About the establishment of education districts with the appointment of particular provinces for each of them».

Key words: trustee, educational district, Ministry of National Education, Russian Empire, university, curator, governor.

Посада «попечитель університету та його округу» в Російській імперії була запроваджена відповідно до указу імператора Олександра I від 24 січня 1803 року «Про влаштування училищ» [2], яким затверджувалися «Попередні правила народної освіти», що визначили основи нової освітньої системи в державі. Організаційно вона складалася з чотирьох типів навчальних закладів – парафіяльні, повітові училища, губернські училища або гімназії та університети. Територія імперії була поділена на округи, центрами яких ставали університети, що поєднували навчальні, наукові та адміністративні функції. У своїй діяльності ректори університетів були підзвітні попечителю, який призначався з числа членів Головного правління училищ Міністерства народної освіти, у віданні якого були Академія наук, університети, всі училища (крім училищ, наданих особливому піклуванню), бібліотеки та інші установи.

До обов'язків попечителя належало: сприяти поширенню й успіхам народної освіти у ввіреному йому окрузі, подавати на затвердження міністра народної освіти кандидатури професорів університету й директорів гімназій, звітувати про всі поточні справи й витрачання коштів, що виділялися на річне утримання навчальних закладів округу, і, щонайменше, один раз на два роки оглядати (інспектувати) їх [2,

с. 439]. Приналежність до ієрархічної структури міністерства, безпосереднє підпорядкування міністру народної освіти, обов'язок звітувати перед ним про свої дії, регулярно бувати в Петербурзі, брати участь у засіданнях Головного правління училищ – усе це наділяло попечителя традиційними атрибутами державного чиновника [1, с. 72].

Іншим указом від 24 січня 1803 року «Про заснування навчальних округів, з призначенням для кожного окремих губерній» [4] у межах Російської імперії утворювалося шість навчальних округів (Московський, Віленський, Дерптський, Харківський, Казанський, Санкт-Петербурзький), визначалися губернії, що входили до складу того чи іншого округу, із числа членів Головного правління училищ призначалися попечителі університетів та їх округів.

Зазначимо, що до запровадження посади попечителя навчального округу на теренах Російської імперії в системі управління університетів існувала схожа за функціями посада куратора (лат. *cūrātor* – попечитель, опікун), яка була введена іменним указом імператриці Єлизавети I від 24 січня 1755 року «Про заснування Московського університету та двох гімназій», до якого додавався височайше затверджений «Проект про заснування Московського університету» [3]. Згідно з названим документом, кураторам відводилася ключова роль в управлінні університетом: «Весьма за нужно ко ободренію наук почитается, чтобъ Ея Императорское Величество новоучреждаемой Университетъ въ собственную свою Высочайшую протекцію принять и одну или двухъ изъ знатнѣйшихъ особъ, какъ въ другихъ Государствахъ обычай есть, Кураторами Университета опредѣлить соизволила, которые бы весь корпусъ въ своемъ смотрѣніи имѣли и о случающихся его нуждахъ докладывали Ея Императорскому Величеству» [3, с. 289].

Як відзначають дослідники (А. Андрєєв, Д. Циганков), університетський куратор XVIII століття був «за самою природою» та походженням своєї посади російським державним чиновником, але водночас він виступав фігурою незалежною стосовно інших органів державної влади й за своїм реальним становищем міг сприйматися і як меценат, освічений покровитель наук, і як авторитетний представник дворянського суспільства, відповідальний за гармонійні взаємозв'язки університету з місцевим культурним середовищем, наприклад, стимулюючи дворянські пожертви на університет [1, с. 72].

Подальше законодавче оформлення посади попечителя пов'язане зі спробами побудови на теренах Російської імперії в останній чверті XVIII століття загальнодержавної системи освіти на основі принципів всестановості, загальнодоступності, безкоштовності; установації наступності всіх ступенів і форм отримання освіти; упорядкування управління системою навчальних закладів та їх фінансування.

Для вирішення окреслених завдань була створена «Комісія про заснування народних училищ» під керівництвом П.В. Завадовського, на яку покладалося здійснення таких функцій: організація по всій території держави народних училищ, розробка єдиних навчальних планів, видання та поширення навчальних посібників, підготовка вчителів. За зразок для проведення освітньої реформи було взято «Загальний шкільний порядок для нормальних, головних і тривіальних шкіл в усіх

імперських спадкових землях» (1774), в якому знайшли відображення основи австрійської системи початкової народної освіти. Зокрема, народні школи в австрійських землях і володіннях поділялися на тривіальні (однокласні), головні (трикласні) та нормальні школи для підготовки вчителів. Кожна школа мала свого попечителя або спостерігача, а керівництво декількома школами здійснювалося головним попечителем [5, с. 15].

Як відомо, 5 серпня 1786 року Катерина II затвердила «Статут народним училищам у Російській імперії» [6]. Відповідно до нього, у губернських містах запроваджувалися головні народні училища (чотирикласні з 5-річним курсом навчання), а в повітових – малі народні училища (двокласні з 2-річним курсом навчання). У названому Статуті вперше на законодавчому рівні окреслювалися повноваження попечителя в галузі народної освіти. Попечителем народних училищ у кожній губернії чи намісництві призначався губернатор, який мав сприяти розширенню мережі навчальних закладів, забезпеченню їх учителями, навчальними посібниками й наочністю та по можливості особисто оглядати їх. Як голова Наказу громадського піклування, губернатор мав контролювати діяльність директорів і наглядачів народних училищ, слідкувати за дотриманням вимог утримувачами домашніх училищ, залучати дворянство і громадян до благодійності на користь училищ [6, с. 653-654].

Проте, уже на початку XIX століття у зв'язку з проведенням Олександром I реформи державного управління і створенням Міністерства народної освіти, поділом території імперії на навчальні округи, функції попечителя переходять від губернатора до окремої посадової особи – попечителя навчального округу, запровадженої указом «Про влаштування училищ» (1803).

Отже, витoki становлення законодавчого поля діяльності попечителів навчальних округів сягають початку XIX століття, який ознаменувався докорінними змінами в галузі освіти на теренах Російської імперії. Це стало основою для перетворення попечительства про народну освіту в державну політику, а попечителя – в чиновника на державній службі. На час запровадження посади попечителя університету та його округу його діяльність регламентувалася указами «Про влаштування училищ» і «Про заснування навчальних округів, з призначенням для кожного окремих губерній».

Список використаних джерел

1. Андреев А. Ю. Попечитель Императорского университета в системе народного просвещения Российской империи первой половины XIX в. // А. Ю. Андреев, Д. А. Цыганков // Вестник ПСТГУ. Серия II. История. История Русской православной церкви. – 2015. – Вып. 4. – С. 70-97.
2. Об устройстве училищ : указ от 24 января 1803 г. // Полное собрание законов Российской Империи с 1649 года. Том XXVII (1802-1803). – Санкт-Петербург : Тип. II Отд-ния собств. е. и. в. канцелярии, 1830. – С. 437-442.
3. Об учреждении Московского университета и двух гимназий : указ от 24 января 1755 г. // Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. Т. XIV (1754-1757). – Санкт-Петербург : Тип. II Отд-ния собств. е. и. в. канцелярии, 1830. – С. 284-294.
4. Об учреждении учебных округов, с назначением для каждого особых губерний : указ от 24 января 1803 г. // Полное собрание законов Российской Империи с 1649 года. Том XXVII (1802-1803). – Санкт-Петербург : Тип. II Отд-ния собств. е. и. в. канцелярии, 1830. – С. 442.
5. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного

просвещения : 1802-1902 / составил С. В. Рождественский. – Санкт-Петербург : М-во нар. просвещения, 1902. – II, 785, [4] с.

6. Устав народным училищам в Российской Империи : утвержд. указом от 05 августа 1786 г. // Полное собрание законов Российской Империи с 1649 года. Том XXII (1784-1788). – Санкт-Петербург : Тип. II Отд-ния собств. е. и. в. канцелярии, 1830. – С. 646-662.

УДК: 378.096

ДІЯЛЬНІСТЬ ЛАБОРАТОРІЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДИДАКТИКИ ПРИ ХДПІ імені Г. С. СКОВОРОДИ

О. І. Башкір, м. Харків

У тезах на основі вивчення історико-педагогічної літератури й архівних матеріалів висвітлено процес організації науково-дослідної лабораторії експериментальної дидактики на базі кафедри педагогіки і психології Харківського державного педагогічного інституту імені Г.С. Сковороди, здійснено загальну характеристику роботи лабораторії, подано тематику її науково-дослідної роботи, розкрито особливості взаємодії лабораторії зі школами міста Харкова, схарактеризовано вплив діяльності ЛЕДу на процес підготовки майбутніх учителів.

Ключові слова: педагогіка, кафедра, лабораторія, дидактика, школа.

The process of organization of the research Laboratory of Experimental Didactics (LED) at the Department of Pedagogy and Psychology of H. S. Skovoroda Kharkiv State Pedagogical Institute has been revealed on the basis of study of historical and pedagogic literature and archival materials. The general characteristic of the laboratory work has been given. The themes of its research work have been presented. The peculiarities of interaction between the laboratory and secondary schools of Kharkiv have been shown. The influence of LED activities on the process of future teachers' training has been characterized.

Key words: pedagogy, department, laboratory, didactics, school.

Вищі педагогічні навчальні заклади на сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти виконують навчальну, дослідницьку, професійну, виховну, інноваційну та підприємницьку функції. В умовах ринкових взаємин, орієнтуючись на перспективи, новітні вимоги до випускників, вони постійно оновлюють зміст освітніх програм, шукають нові засоби, форми і методи передачі знань.

З метою вдосконалення освітньої діяльності ВПНЗ стають актуальними фундаменталізація освіти, її неперервність і відкритість, багатоступеневість і багаторівневість підготовки спеціалістів, орієнтація на актуальну позицію студентів у процесі оволодіння знаннями, розвиток і всебічне використання інформаційних і комунікативних технологій тощо. Однак найперспективнішим і найефективнішим у педагогічних вишів був і залишається взаємозв'язок із навчальнимикладами середньої ланки освіти, що сприяє формації нової моделі педагогічних ВНЗ як науково-освітньо-інноваційно-виробничого комплексу.

Сьогодні, на жаль, втрачено ту тісну співпрацю середньої та вищої педагогічної школи, яка спостерігалася в Україні впродовж 60-80 років. Однак тепер через віддаленість означених структур виникає необхідність створення нових, що